

Przedślowie

W swojej wzbogacającej studia ukrianoznawcze i społecznie potrzebnej książce doktor Paweł Sekuła, wykorzystując bogate źródła, przedstawia rzetelną analizę społeczno-gospodarczych, politycznych i kulturowych konsekwencji katastrofy nuklearnej w 1986 roku w Czarnobylu, której skutki okazały się szczególnie dramatyczne i bolesne przede wszystkim dla Ukrainy oraz dla Białorusi, a także dla Rosji i innych państw półkuli północnej.

Przekonujący i przejrzysty sposób analizowania oraz naświetlania szeroko zakrojonej problematyki tytułowej jest efektem zarówno trafnie dobranej interdyscyplinarnej metody rozprawy, jak i erudycji, dociekliwości oraz predyspozycji badawczych Autora – absolwenta ukończonych w Uniwersytecie Jagiellońskim studiów magisterskich – na Wydziale Historycznym i w Katedrze Ukrianoznawstwa na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ, a także Interdyscyplinarnych Studiów Doktoranckich na tymże WSMiP UJ.

Jak podkreślili recenzenci tej dopracowanej i wzbogaconej nowymi informacjami rozprawy doktorskiej – prof. dr hab. Tadeusz Stegner z Uniwersytetu Gdańskiego i dr hab. Jarosław Moklak „niewątpliwym atutem” pracy dr. Pawła Sekuły stanowi jej interdyscyplinarność. Jak konstatuje prof. T. Stegner „Autor sięga do dorobku historii i socjologii literaturoznawstwa, nauk prawnych, kulturoznawstwa, a nawet fizyki, i dość nieźle się w tych wszystkich dziedzinach orientuje. Doceniam trud badawczy doktoranta, przebadanie setek tomów akt, roczników prasy w różnych językach, wprowadzenie do obiegu naukowego nowych materiałów źródłowych, w tym i obcojęzycznych. Omawiana dysertacja posuwa naprzód naszą wiedzę o przemianach w Związku Radzieckim i na Ukrainie w końcu XX wieku. W wielu przypadkach są to badania i ustalenia pionierskie, dla przeciwników i zwolenników energii atomowej będzie to ciekawa lektura, wywołująca kontrowersje”.

Również dr hab. Jarosław Moklak docenia trafność interdyscyplinarnego ujęcia „skutków katastrofy czarnobylskiej dla Ukrainy w aspekcie zmian społeczno-politycznych, gospodarczych i kulturowych [...] Takie

podejście do tematu – zauważa Jarosław Moklak – sytuuje [Autora] w szeregu ambitnych młodych naukowców, mających odwagę poruszać się w obrębie różnych obszarów badawczych, co przemawia na jego korzyść i świadczy o gotowości do podejmowania wyzwań w zakresie nauk humanistycznych i społecznych”.

Przedstawione przez Autora opinie i wnioski – stwierdza zarazem dr hab. Jarosław Moklak – świadczą, że po pierwsze: „rozumie on przełomowe znaczenie katastrofy czarnobylskiej, która nie tylko doprowadziła do skażenia środowiska naturalnego na znacznym obszarze i nasiliła skalę zachorowań, ale także naruszyła fundamenty ustroju politycznego ZSRS i tradycyjnej sowieckiej postawy psychospołecznej”. Podejmując zaś klasyfikację następstw katastrofy jądrowej wyeksponował Autor pracy „groźne zjawiska zachwiania ogólnoludzkim poczuciem bezpieczeństwa, co uwolniło strach przed globalnym charakterem skutków awarii w elektrowniach jądrowych i zwróciło uwagę całego świata na Ukrainę”. Z drugiej strony podczas refleksji nad wielorakimi konsekwencjami awarii jądrowej w Czarnobylu Autor przywołuje świadectwa gotowości elit, przedstawicieli środowisk akademickich, społecznych i politycznych „do procesów modernizacyjnych oraz dróg do odbudowy więzi moralnych i restauracji godności narodowej przez dziesiątki lat niszczonej przez system komunistyczny” – podkreśla dr hab. J. Moklak.

Dopowiedzmy w tym miejscu, że refleksja nad skutkami katastrofy czarnobylskiej wyzwoliła działania elit przedstawicieli środowisk twórczych, organizacji społecznych i kulturalnych do aktywizacji działań na rzecz kształtowania postaw obywatelskich, odbudowy więzi rodzinnych, etyki pracy zwłaszcza wśród uczonych nauk technicznych, świadomych potrzeby odpowiedzialności za wykonywaną pracę oraz życia w zgodzie z wartościami chrześcijańskimi i standardami europejskimi.

Na uwagę zasługuje zwłaszcza rzetelna rekonstrukcja wydarzeń w Czarnobylu, mających miejsce bezpośrednio po wybuchu reaktora jądrowego, którą dr Sekuła przeprowadził w oparciu o bardzo liczne, różnorodne źródła oraz sprawdzone informacje. Zebrane przez Autora fakty wymagały szczególnie pogłębionej analizy, porównywania danych z wielu źródeł oraz konfrontowania opinii i sądów o tych samych danych, zaistniałych faktach i wydarzeniach, a przede wszystkim uwzględnienia interpretacji wydarzeń i zestawień liczbowych różnych

autorów z uwagi na często niewiarygodne, tendencyjne, nieprawdziwe informacje o liczbie ofiar i skali skażenia, pochodzące ze źródeł sowieckich.

Czerpiąc wiedzę z wielu, zwłaszcza niezależnych opracowań, dr Paweł Sekuła ujawnia rzeczywiście zaistniałe fakty, a zarazem demaskuje skrywane i sfalszowane przez propagandę sowiecką przyczyny katastrofy, a co najważniejsze koryguje podawane przez komunistyczne władze oficjalne dane o poniesionych ofiarach śmiertelnych, skali zniszczeń i wielorakich katastrofalnych następstw wybuchu jądrowego w Czarnobylu.

Dokonanie przez dr. Pawła Sekułę tej ważnej dla podjętej w niniejszej pracy analizy porównawczej często bardzo rozbieżnych danych i ocen dotyczących – jak już wspomniano – różnych konsekwencji katastrofy czarnobylskiej było możliwe po pierwsze: dzięki wykorzystaniu ogromnej ilości literatury przedmiotu, a po drugie dzięki uwzględnieniu licznych materiałów źródłowych i danych zebranych zarówno podczas kilkukrotnych wyjazdów Autora do Czarnobyla, a zwłaszcza do miasta Sławutycza – gdzie znajduje się Czarnobylskie Centrum Bezpieczeństwa Jądrowego, Odpadów Promieniotwórczych i Radioekologii, a także dzięki kwerendom w archiwach i bibliotekach Lwowa i Kijowa, gdzie mieści się Muzeum Czarnobyla.

Wynikające z analizy zgromadzonego z wielką pieczołowitością obszernego materiału nowe ustalenia zawiera – jak już zasygnalizowano – przedstawiony przez Autora w sposób zwięzły rozwój wydarzeń bezpośrednio po katastrofie. Ukazane zostały tu opłacone ofiarami śmiertelnymi ludzi wysiłki zmierzające do ograniczenia promieniowania radioaktywnego i budowę prowadzoną z zasługującą na podziw i narażeniem życia wielu osób osławionego „sarkofagu”, a także międzynarodowa współpraca Związku Sowieckiego oraz próba określenia medycznych skutków katastrofy.

Kolejnym ważnym walorem rozprawy dr. P. Sekuły jest fakt, że dokonując pogłębionej analizy zebranych dokumentów i materiałów stara się on uzasadnić, iż główne przyczyny tragedii czarnobylskiej należy upatrywać w nieefektywności i niesprawności samego sowieckiego systemu sprawowania władzy. Problemowi temu poświęcona została część pracy, w której Autor przedstawia awarię czarnobylską jako efekt komunistycznej gospodarki planowej oraz wpływy zimnowojennych

stosunków na niewydolność przemysłu nuklearnego, który po stojącym na pierwszym miejscu przemyśle zbrojeniowym stanowił drugorzędną część przemysłu nuklearnego. Uzasadnioną w tej części dysertacji tezę dodatkowo dowodzi dr Paweł Sekuła w kolejnym rozdziale zatytułowanym *Propaganda czarnobylska jako rezultat sowieckiej polityki zarządzania i kontroli*. Propagandę tę widać aż nadto przy analizie form i sposobów informowania o tzw. sukcesach przemysłu jądrowego w Związku Radzieckim i jego – jak się okazało – nieefektywnych, niebezpiecznych, wręcz zgubnych efektach, a zwłaszcza o tendencyjnej, najczęściej kłamliwej polityce informacyjnej ZSRS prowadzonej szczególnie w pierwszych dniach po katastrofie w Czarnobylu, zarówno w kraju, jak i na arenie międzynarodowej, głoszonej konsekwentnie wbrew faktom oraz informacjom podawanym przez niezależne agencje informacyjne w Europie i w świecie bezpośrednio i rok po awarii.

Społeczno-politycznym konsekwencjom katastrofy poświęcił Autor dwie odrębne części rozprawy, w których omówione zostały opinie wypowiediane zarówno na temat przyczyn katastrofy jądrowej w Czarnobylu, jak i na temat jej społecznych, politycznych, kulturowych i gospodarczych konsekwencji. Te przewyżające dotychczasowy strach reakcje przedstawicieli społeczeństwa i środowisk opozycyjnych – jak przekonuje Autor – stały się impulsem do narodowego i państwowotwórczego odrodzenia Ukraińców, a w dalszej perspektywie prowadziły do radykalizacji nastrojów inspirowanych i organizowanych zwłaszcza przez przedstawicieli zwolnionej z łańcuchów opozycji ukraińskiej. Mobilizowała ona społeczeństwo do coraz odważniejszych prób konfrontacji z nieczułymi na tragedie skorumpowanymi władzami sowieckimi, zarówno centralnymi moskiewskimi, jak i podległymi Kremlowi lokalnymi urzędnikami kijowskimi. W świadomości społeczeństwa ukraińskiego, aktywizującego się do obrony deptanych wartości i godności ludzkiej coraz powszechniej dojrzywało przekonanie, że bezpośrednią winę za wybuch reaktorów jądrowych w elektrowni w Czarnobylu ponoszą władze komunistyczne, które w sposób nieprofesjonalny i nieefektywny kierowały funkcjonowaniem całego przemysłu i centralnie zarządzanej gospodarki.

Dzięki prowadzonej przez niezależnych działaczy społecznych, kulturalnych i religijnych, takich jak np. Jewhen Swerstiuk, Iwan Hel, Iryna Kałyneć oraz przedstawicieli przetrwałej w podziemiu Ukraińskiej

Cerkwi Grekokatolickiej i Prawosławnej coraz szersze kręgi społeczeństwa ukraińskiego bezpośrednią odpowiedzialnością za katastrofę jądrową w Czarnobylu obarczyły reżim komunistyczny doprowadzający kraj do upadku. Coraz powszechniej w tych środowiskach utrzymywała się bowiem przekonanie, że władze panującego na Ukrainie systemu komunistycznego, eliminując w sposób systemowy i konsekwentny wartości chrześcijańskie z życia narodu ukraińskiego, wyeliminowały wypływającą z tych wartości etykę i poczucie odpowiedzialności także za jakość wykonywanej pracy, zarówno wśród kadry inżynierskiej, jak i uczonych, pracowników przemysłu nuklearnego. Doprowadziło to do Czarnobyla duchowego, stanowiącego podstawową przyczynę wybuchu jądrowego elektrowni w Czarnobylu.

Innymi słowy studium dr. Pawła Sekuły katastrofę jądrową w Czarnobylu ukazuje jako kolejny, straszliwy efekt, wyniszczania ukraińskich niezależnych elit intelektualnych, zwłaszcza w dziedzinie nauk technicznych i przyrodniczych, a także humanistycznych. Ukraińskie niezależne środowiska twórcze były bowiem bezwzględnie zwalczane z chwilą wprowadzenia na Ukrainie w latach dwudziestych XX wieku dyktatury sowieckiej, kiedy władze deptały prawa człowieka, ograniczały wolność słowa i prawo do decydowania o własnym losie oraz wyboru światopoglądu, co najpierw doprowadziło do zniszczenia niezależnej inteligencji ukraińskiej, która przeszła do historii jako „rozstrzelane odrodzenie”¹. Następnie na początku lat trzydziestych XX wieku władze komunistyczne organizując sztuczny głód² przystąpiły w sposób bezwzględny do fizycznej likwidacji chłopów ukraińskich w wyniku którego Ukraina – jak przypomniał w 2001 roku w Kijowie Jan Paweł II – „spichlerz Europy», nie był w stanie wyżywić własnych dzieci, których miliony umarły”³. Papież świadomie dla podkreślenia

¹ Por. Ю. Лаврінченко, *Розстріляне відродження*, Париж 1959, s. 980.

² Por. В.І. Сергійчук. *Голодомор 1932–1933 років як найвідчутніший удар у складовій геноциду українства. — Голод в Україні у першій половині ХХ століття: причини та наслідки (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947)*, Київ 2013; *Hołodomor 1932–1933. Wielki Głód na Ukrainie w dokumentach polskiej dyplomacji i wywiadu. Wybór i opracowanie*, red. J.J. Bruski, Warszawa 2008; R. Kuśnierz, *Ukraina w latach kolektywizacji i Wielkiego Głodu (1929–1933)*, Toruń 2005.

³ Jan Paweł II, *Przemówienie powitalne na międzynarodowym lotnisku Boryspol Kijów – 23 czerwca 2001 roku*, [w:] W. Mokry, *Apostolskie słowo Jana Pawła II na Ukrainie w 2001 roku*, Kraków 2002, s. 304–306.

straszliwych skutków katastrofy jądrowej w Czarnobylu, przywołał wcześniejsze, pozostawiające za sobą miliony ofiar, plagi dwóch wojen światowych oraz represje ze strony „totalitarnych reżimów, zarówno komunistycznego jak i nazistowskiego, kiedy naród narażony był na niebezpieczeństwo utraty własnej tożsamości narodowej, kulturalnej i religijnej, przeżył wyniszczanie swej elity intelektualnej, obrońcy dziedzictwa narodowego i religijnego. Wreszcie nastąpił wybuch radioaktywny w Czarnobylu, z jego dramatycznymi i bezlitosnymi następstwami dla środowiska i życia tylu ludzkich istnień. Ale to właśnie wtedy – podkreślił Jan Paweł II – rozpoczął się zdecydowany zryw. To apokaliptyczne wydarzenie, które spowodowało, że nasz kraj zrezygnował z broni nuklearnej, pobudziło także obywateli do energicznego przebudzenia, inspirując ich do wkroczenia na drogę odważnej odnowy”⁴.

Nie do przecenienia wydaje się w tym miejscu fakt, że określana jako „apokaliptyczne wydarzenie” katastrofa jądrowa w Czarnobylu tchnęła Ukraińców do dobrowolnej rezygnacji z posiadanej broni nuklearnej, by z myślą o współtworzeniu bezpieczeństwa i pokojowego współżycia narodów i państw zainicjować wycofywanie się państw posiadających nuklearny przemysł z produkcji broni atomowej. W tym kontekście warto zaznaczyć, że idea dobrowolnego zrezygnowania przez Ukrainę z broni atomowej pojawiała się w Kijowie we wrześniu 1989 roku podczas plenarnych obrad Założycielskiego Zjazdu Narodowego Ruchu Ukrainy. W obradach, tego przypominającego atmosferę i cele Pierwszego Zjazdu „Solidarności” w 1979 roku w Gdańsku, Zjazdu Narodowego Ruchu Ukrainy w Kijowie uczestniczyli delegaci z całej Ukrainy, zwolnieni z łagrów dysydenci, a także przyszły prezydent Ukrainy Leonid Krawczuk, który podpisał decyzję o dobrowolnej rezygnacji Ukrainy z broni nuklearnej. Uczestnicząc wraz z grupą posłów Sejmu Rzeczypospolitej w obradach tego Zjazdu Narodowego Ruchu Ukrainy m.in. mówiłem, że po tylu nieszczęściach, jakich doświadczył naród ukraiński, trudno będzie odrodzić się narodowi ukraińskiemu. „Wiadomo bowiem, że aby istniał naród, musi on mieć wiarę, język i ziemię. Ci, którzy chcieli nas uciemieżyć, wiedzieli, że gdy zniszczą jedną z tych trzech podstaw, to naród będzie przegrywał, jeżeli zniszcza

⁴ Tamże.

dwie, pozostanie już bardzo niewiele, a kiedy zniszczą wszystkie trzy podstawy – naród zginie. I wiarę nam zabrano, i język nam zabrano i ziemię nam zniszczył Czarnobyl [...] Myślę, że Czarnobyl w dziedzinie ekologii miał miejsce trzy lata temu, ale Czarnobyl w dziedzinie kultury zrobiono nam wiele lat wcześniej. Jest to nasze największe niebezpieczeństwo. Sądzę, że gdy teraz ogłosicie Ukrainę strefą bez reaktorów atomowych – to świat to usłyszy, zrozumie i poprze”⁵.

Świat rzeczywiście zrozumiał skalę katastrofalnych zniszczeń wybuchu jądrowego w Czarnobylu. Zasadnicza większość państw, organizacji i przedsiębiorstw gospodarczych w Europie i świecie udzieliła Ukrainie wszechstronnej pomocy dla zabezpieczenia przed awarią reaktorów atomowych w kolejnych blokach elektrowni w Czarnobylu oraz likwidacji przynajmniej części najważniejszych skutków katastrofy czarnobylskiej.

Decyzja Ukrainy o dobrowolnej likwidacji broni nuklearnej przyjęta została przez zasadniczą większość państw Europy i świata z najwyższym uznaniem i poczuciem współodpowiedzialności za umacnianie bezpieczeństwa w świecie drogą redukcji broni atomowej.

Najważniejszego wsparcia idei likwidowania broni nuklearnej z myślą o czynieniu świata bardziej bezpiecznym, zapoczątkowanej po katastrofie jądrowej w Czarnobylu udzieliły Ukrainie Wielka Brytania, Francja, Chiny, Stany Zjednoczone, Rosja. Szczególnie istotnego znaczenia z uwagi na rozpoczętą w 2014 roku agresję militarną Rosji na Krym, Donbas i ziemię ługańską, nabiera podpisane w 1994 roku Memorandum Budapeszteńskie, zobowiązujące rządy tych państw do zagwarantowania nienaruszalności terytorialnej, bezpieczeństwa i pokoju państwa ukraińskiego.

Wydana w 2014 roku, roku militarnej agresji Rosji na Krym, Donbas i ziemię ługańską książka dr. Pawła Sekuły przedstawiająca społeczno-gospodarcze, polityczne i kulturowe skutki katastrofy jądrowej w Czarnobylu wychodzi naprzeciw coraz większym zainteresowaniom opinii światowej tragicznymi dziejami Ukrainy, do których doprowadziły imperialne władze carskie, stalinowskie i postkolonialne.

⁵ Por. W. Mokry, *Wystąpienie Włodzimierza Mokrego na Zjeździe Narodowego Ruchu Ukrainy na rzecz Przebudowy*, „Kwartalnik Ukraiński. Zustriczi” 1990, nr 1, por. także tenże tekst „Między Sąsiadami – Між Сусідами” 1999, nr 9, s. 263–264.

W sytuacji, gdy określany jako „apokaliptyczne wydarzenie [...] wybuch radioaktywny w Czarnobylu, z jego dramatycznymi i bezlitosnymi następstwami dla środowiska i życia tylu ludzkich istnień” spowodował, że Ukraina zrezygnowała z broni nuklearnej i w obliczu militarnej agresji Rosji stała się bezbronna, przedstawione w książce dr. Pawła Sekuły skutki katastrofy czarnobylskiej dostarczają cywilizowanemu światu dodatkowych argumentów i motywacji do wspierania euroatlantyckich dążeń narodu ukraińskiego, który już od ponad roku płaci ogromną cenę za pragnienie godnego życia w bezpiecznej Europie, co także leży w interesie Unii Europejskiej i całego demokratycznego świata. Albowiem bez zintegrowanej z Europą bezpiecznej Ukrainy prowadząca militarną agresję zaborczą, łamiąca wszelkie zobowiązania międzynarodowe Federacja Rosyjska, jako państwo posiadające broń jądrową, stanowi realne zagrożenie dla każdego narodu, pragnącego bezpiecznego życia w pokoju, podobnie jak karana przez zaborcę wyniszczającą wojną Ukraina.

Włodzimierz Mokry